

УДК 811.161.2'42

UDC

DOI: 10.17223/18572685/59/12

ЕТНОПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ ГУЦУЛІВ (НА МАТЕРІАЛІ П'ЄС ГНАТА ХОТКЕВИЧА)

О.І. Криницька¹, А.В. Ільків²

Івано-Франківський національний медичний університет
Україна, 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Галицька, 2

¹ E-mail: olga.krynytska@gmail.com

² E-mail: annilkiv@rambler.ru

Авторське резюме

У статті розкрито етнопсихологічні особливості спілкування гуцулів крізь призму комунікативних стратегій у драматургійному тексті. «Неопубліковані гуцульські п'єси» Гната Хоткевича презентують широку картину життя гуцулів – етнічної групи, що проживає в регіоні українських Карпат у Західній Україні. Психолінгвістичний і прагматичний аналіз комунікативних актів у художньому діалозі виявив типові особливості комунікативної поведінки гуцулів, різних за віковими, соціальними, гендерними, психологічними ознаками. Спілкування гуцулів вирізняється емоційністю, схильністю до агресивної мовної поведінки, частим вживанням перформативів, мітигаторів з іллокуцією заспокоєння, регулярним застосуванням комунікативних тактик схвалення, підтвердження для вияву солідарності зі співрозмовником, вилученням адресата з комунікативної зони як спосіб його дискредитації тощо. Комунікативні стратегії спонукування найчастіше реалізуються тактиками прохання у поєднанні зі скаргою (при кооперативному спілкуванні) або за допомогою тактик вимоги, наказу разом із погрозою (для конфліктного спілкування). На основі аналізу комунікативних стратегій художнього діалогу виділено ментальні риси гуцулів, як-от містичне розуміння буття, породжене амбівалентністю сакральних начал (християнства й міфології); усвідомлення обмеженості волі людини природними та надприродними силами; глибинний внутрішній конфлікт, зумовлений відчуттям всеохопного страху і прагненням до його подолання; тенденція до єднання як спосіб досягнення душевної рівноваги, чуттєва психічна організація горян на протигагу раціональній.

Ключові слова: гуцули, ментальність, комунікативна стратегія, інтенція, іллокуція, драматургійний текст.

ЭТНОПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОБЩЕНИЯ ГУЦУЛОВ (НА МАТЕРИАЛЕ ПЬЕС ГНАТА ХОТКЕВИЧА)

О.И. Криницкая¹, А.В. Илькив²

Ивано-Франковский национальный медицинский университет
Украина, 76018, г. Ивано-Франковск, ул. Галицкая, 2

¹ E-mail: olga.krynytska@gmail.com

² E-mail: annilkiv@rambler.ru

Авторское резюме

Статья раскрывает этнопсихологические особенности общения гуцулов сквозь призму коммуникативных стратегий в драматургическом тексте. «Неопубликованные гуцульские пьесы» Гната Хоткевича представляют широкую картину жизни гуцулов – этнической группы, проживающей в регионе украинских Карпат на Западной Украине. Психолингвистический и прагматический анализ коммуникативных актов в художественном диалоге обнаружил типичные особенности коммуникативного поведения гуцулов, различных по возрастным, социальным, гендерным, психологическим признакам. Общение гуцулов отличается эмоциональностью, склонностью к агрессивному речевому поведению, частым употреблением перформативов, митигаторов с иллюзией успокоения, регулярным применением коммуникативных тактик одобрения, подтверждения для проявления солидарности с собеседником, изъятием адресата из коммуникативной зоны в качестве способа его дискредитации и т. п. Коммуникативные стратегии побуждения чаще всего реализуются тактиками просьбы в сочетании с жалобой (при кооперативном общении) или с помощью тактик требования, приказа с угрозой (для конфликтного общения). На основе анализа коммуникативных стратегий художественного диалога были выделены ментальные черты гуцулов, среди которых мистическое понимание бытия, порожденное амбивалентностью сакральных начал (христианства и мифологии), осознание ограниченности свободы человека природными и сверхъестественными силами, глубокий внутренний конфликт, обусловленный чувством всеобъемлющего страха и стремлением к его преодолению, тенденция к единению как способ достижения душевного равновесия, чувственная психическая организация горцев в противовес рациональной.

Ключевые слова: гуцулы, ментальность, коммуникативная стратегия, интенция, иллюзии, драматургический текст.

ETHNOPSYCHOLOGICAL FEATURES OF HUTSULS' COMMUNICATION (BASED ON THE PLAYS BY HNAT KHOTKEVYCH)

O.I. Krynytska¹, A.V. Ilkiv²

Ivano-Frankivsk National Medical University
2 Galytska Street, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine

¹ E-mail: olga.krynytska@gmail.com

² E-mail: annilkiv@rambler.ru

Abstract

The article discusses the ethnopsychological features of the Hutsuls' communication through the prism of communicative strategies in a drama text. *Neopublikovannyye hutsul'skie p'sy* [Unpublished Hutsul Plays] by Hnat Khotkevych describe the lifestyle of Hutsuls – an ethnic group from the Carpathian mountain region in Western Ukraine. The psycholinguistic and pragmatic analysis of communicative acts in an artistic dialogue has revealed the typical communicative behavior of the Hutsuls of different age, social, gender, psychological groups. The analysis of communicative strategies in the drama texts has shown that all characters regardless of their age, gender, and social status follow the same communicative pattern in typical situations. Their communication is characterized by excessive emotionality, aggressive speech behaviour, frequent use of performatives, mitigators with illocution of reassurance, regular use of communicative tactics of approval and confirmation to express solidarity with the interlocutor, withdrawal of an addressee from conversation as a way of their discrediting, etc. Communicative strategies of motivation are most often implemented by tactics of a request combined with a complaint (in cooperative communication) or by tactics of a demand, order with a threat (for conflict communication). The analysis of the communicative strategies in the artistic dialogues has identified the Hutsul mental traits, such as mystical perception of being, caused by ambivalence of beliefs (Christian and mythological); awareness of the human will limited by natural and supernatural forces; predominance of emotional psychological organization of Hutsuls over the rational one; deep inner conflict caused by sense of fear and desire to overcome it; staying within a community as a way of achieving mental balance.

Keywords: Hutsuls, mentality, communicative strategy, intention, illocution, drama text.

Гуцульщина і гуцули як етнографічна група входять у коло наукових зацікавлень українських і закордонних вчених різних галузей знань: істориків, етнографів, етнологів, лінгвістів, літературознавців, психолінгвістів. Проблему історичного походження гуцулів досліджено в працях М.М. Вегеша, Я.Ф. Головацького, Ю.Г. Гошка, С.Г. Суляка, М.В. Домашевського, Я.В. Закревської та ін. С.Г. Суляк окреслює Гуцульщину як «територію, населену гуцулами (однією з етнічних груп русинів), що займає північно-східну частину українських Карпат в межах Галичини, Буковини, Закарпаття і румунського Марамуреша» (пер. з рос. – О.К., А.И.) [11: 290].

Комплексне вивчення гуцульського життя в усіх його проявах зустрічаємо у працях П.Д. Шекерика-Доникова, В.М. Гнатюка, А.І. Онищука. Один із провідних дослідників русинів Південної Угорщини Янко Рамач у своїй докторській дисертації і численних наукових студіях здійснив вичерпний огляд історії русинів у Південній Угорщині від часу їхнього переселення до краю із північно-східних областей Угорщини, проаналізувавши основні процеси і тенденції розвитку їхнього економічного і суспільного життя та охарактеризувавши намагання русинів зберегти свою національну і релігійну ідентичність у поліетнічному та багатоконфесійному середовищі регіону [9; 10].

М.М. Лаврук у своєму дослідженні «Гуцули Українських Карпат» визначає цю етнографічну групу як «частину гірського українського населення Карпат, яка утворює в етнічній структурі українців яскраво виражену субетнічну (етнографічну) спільноту» [6: 9–10]. Особливою рисою характеру гуцулів як етноспільноти, на думку деяких вчених, є почуття власної гідності. Порівнюючи між собою різні етнічні групи, прикарпатська дослідниця О.В. Хрущ дійшла висновку, що «уникнути втрати власної гідності, більше того, навіть зміцнити це почуття за умов тоталітарного режиму вдалося найкраще саме гуцульській етнічній спільноті» [14: 184], і пояснює це так: «З давніх-давен у високогір'ї розселялися сміливі, сильні й незалежні люди. Боротьба із силами природи, специфічна система виховання, що ґрунтувалась на засадах етнопедагогіки, трудових традицій і народних звичаїв, – усе це формувало почуття незалежності і власної гідності» [14: 184].

Особливий ментальний світ гуцулів привертає увагу не тільки науковців, але й митців слова. Згідно із дослідженням Т.В. Бикової, авторки дисертації на тему «Гуцульщина як текст в українській літературі першої третини ХХ століття», «першовідкривачами гуцульської теми в ХІХ ст. у новій українській літературі стали представники "Руської трійці" – І.М. Вагилевич, Я.Ф. Головацький та М.С. Шашкевич, а їх зацікавлення гуцульською тематикою були спрогнозовані великою кількістю європейських етнографічних праць та художніх творів

(А. Бельовський "Опришки" (1857), Є. Броцький "Опришки в Карпатах" (1830) (416), К.В. Вуйціцький "Довбуш" (1839) (439), К.-Е. Француз "За правду" (1882), Ю. Коженьовський "Верховинці" (1843) та ін.» [3: 40]. Гуцульщина як художній текст, як культурне явище й особливий художній універсум також представлена у творчості Х.Д. Алчевської, Б.С. Лепкого, Ю.А. Федьковича, Олександра Олеса, В.М. Пачовського, Лесі Українки, І.Я. Франка, О.Ю. Кобилянської, М.М. Коцюбинського, В.С. Стефаника, Г.М. Хоткевича, Марка Черемшини та інших українських письменників.

Метою дослідження є вивчення етнопсихологічних особливостей спілкування гуцулів у драматургічному тексті крізь призму комунікативних стратегій. Комунікативна стратегія – це реалізація інтенцій засобами комунікативних тактик, втілених за допомогою мови. Стратегія є когнітивним планом спілкування, який контролює вирішення комунікативних завдань мовця [5: 100]. Розгляд спілкування під кутом зору комунікативних стратегій з'ясовує, як саме засобами мови суб'єктом витворюється дійсність, що, в свою чергу, відкриває «вікно у свідомість» мовця, окреслюючи його ментально-прагматичні контури. Уніфікація комунікативної поведінки у межах групи людей, різних за віковими, соціальними, гендерними, психологічними ознаками, об'єднує їх в одну етнічну спільноту, для якої характерний власний, відмінний від інших, спосіб світовідчужування і мислетворення.

Матеріал дослідження – «Неопубліковані гуцульські п'єси» Гната Хоткевича, написані «гуцульсков бесідов», у яких автор як етнограф відобразив звичаї, обряди, міф, естетичну експресію живого слова. З огляду на це п'єси Гната Хоткевича можна вважати документами життя гуцулів і здійснювати на їх основі психолінгвістичні, етнографічні, мовознавчі і краєзнавчі наукові розвідки.

Стратегічна організація комунікативних актів у драматургічному тексті, сприяючи відтворенню художнього дискурсу, актуалізує «живі» обставини, місце і час спілкування учасників комунікації, їх психологічні, психічні, когнітивні, соціальні, ментальні особливості та сукупність прагматичних установок. Художній текст як дискурс у своєму безперервному становленні базується на загальних принципах мовленнєвої діяльності, що існує в певному ментальному й культурно-часовому просторах, на когнітивних культурно орієнтованих стратегіях, які допомагають пізнати текст, відкрити в ньому прихований смисл [4: 40]. Особливості спілкування гуцулів у ключі комунікативних стратегій розглядаємо на матеріалі саме драматургічного тексту. Цей рід літератури вирізняється особливим способом організації літературної інтеракції автора й читача, оскільки драматургічний текст сам по собі співвідносний із комунікацією, в якій беруть участь

суб'єкти «тройкого виду» [12: 36]: це, по-перше, мовець (персонаж), по-друге, його партнер – слухач, який готовий заговорити сам, по-третє, реципієнт (читач або глядач), який заплановано не втручається у текстову комунікацію. Комунікативні стратегії у художньому діалозі охоплюють інтенцію (що актуалізує когнітивну і прагматичну сфери взаємодії) та кінцеву реалізацію її мовними засобами. Зауважимо, що художній діалог – це не «відбиток», копія усного спілкування, а лише достатньо близька репрезентація його, стилізоване й типізоване розмовне мовлення [7: 18].

Гуцульська говірка – невичерпне джерело оригінальної образності, в якому язичницьке, міфологічне сприйняття світу поєдналося з християнською традицією, утворивши органічну аксіологічну систему носіїв територіального діалекту – гуцулів. Розгляд особливостей спілкування гуцулів дає змогу відтворити ментальний образ мовця як представника етнічної групи, відобразити спосіб життя гуцулів, їхні цінності, прагнення й ідеали. Культурологічна ідентифікація гуцулів репрезентована у драматургічному тексті як сублімації буттєвості, тому розгляд комунікативних стратегій персонажів гуцульських п'єс Гната Хоткевича в рамках антропоцентричного підходу виявляє специфічні риси етносу – прототипу художніх образів.

Так, у драмі «Непросте», зокрема, розгорнено кілька сюжетних ліній, розкрито ряд художніх образів, жоден з яких не є головним, визначальним. Це створює широку панораму гуцульського життя, зображує різноманітність його проявів. Водночас у комунікативних ходах дійових осіб виявляються типові стимули і реакції, регулярні мовні звороти, властиві різним представникам однієї етнічної групи. Це дає підстави для виділення специфічних ментальних ознак, що виокремлюють гуцулів в окрему етнографічну спільноту українців і в художньому тексті сприяють увиразненню образів. Наприклад, персонажі п'єс схильні вводити аргумент глобального екзистенційного досвіду як резюме якоїсь події або чиеїсь розповіді, яка неоднозначно оцінюється слухачами за шкалою «правдиве – вигадане», «реальне – фантастичне», «можливе – неможливе». Проілюструємо:

Третя ґаздиня: Ох Боже, Боже, – кілька то омрази усекої на світі.

Другий ґазда: ...Таке буває на світі, шо чesом хрескенин і в кему того не може узети.

Перший ґазда: ... Бувають, бувають усекі страшні річи на світі [13: 200].

Комунікативна інтенція наведених реплік – екзистенціювати предмет розмови, екстраполювати вигадане, фантастичне, неможливе в

сферу правдивого, реального, можливого, що виявляє міфологічний світогляд гуцулів. Разом з тим, актуалізація християнської основи (*Боже, хрескенин*) засвідчує релігійність і побожність верховинців.

Аналіз художнього діалогу показує, що персонажі гуцульських п'єс у спілкуванні одночасно апелюють і до християнської, і до міфологічної світової першооснови – вони визнають Ісуса Христа та Діву Марію і водночас не відкидають існування відьом, мольфарів, лісних, потопельників, Триюди, Горгана, злих духів тощо. Порівняймо:

Перша Газдиня: Знаєш, що я тобі скажу, Федоре? Се тебе учіпила си **лісна**.

Федір: Най **Бог** боронит! [13: 206].

Або:

Андрій: Це має бути, здаєт ци, ото проклетє місце... **Господи Йсусе**, єк страшно... І голоса з себе не можу відобути... Але вже сми си наважив, то треба робити... **Юди!.. Арідники!.. Щезники!..** Кличу вас до себе на пораду і даю вам свою душу! [13: 214].

Чи:

Васиндо: А таки моя жинка **відьма**! Правду таки говорили люде – таки справедлива **відьма**, я вже сми си переконав. Ото мерза, шляг би і трафив! Ото сми си дістав у руки, **Боже**, видверни, **Боже**, не допусти, **Боже**, й не припусти такого! [13: 227].

Василь: ...Але, може, докосимо з *Іваном* сьогодні, якби **Бог** поміг тай аби окомана не принесла **нечіста сила** [13: 103].

Поєднання в одній концептуальній картині амбівалентних сакральних начал (міфології і християнства) зумовлює у гуцулів містичне розуміння світу і відчуття, що людська воля обмежена волею вищих природних і надприродних сил. Це відчуття базується на екзистенційному досвіді пережитих викликів, яких горяни зазнавали і зазнають у складних природних умовах та в умовах певної культурної і географічної ізоляції від основного етносу – українців.

Розгляд художнього діалогу п'єс під кутом зору прагматики виявляє точки дотику побутового спілкування персонажів і релігійного (фідеїстичного) дискурсу. Релігія є сферою підвищеної уваги до слова [8: 4], і основною ознакою фідеїстичного слова як складника мовного коду релігійної комунікації є «неконвенціональне розуміння мовного знака, тобто сприйняття слова не як умовного позначення предмета, а як його складову або навіть сутність» [1: 143]. Віра гуцулів у те, що словом можна зашкодити людині або врятувати її, створити потрібну річ, відвести неприємність, виражається у частому вживанні у спілкуванні перформативних актів, тобто слова як дії. Наприклад:

– замовляння:

Третій ґазда: Цес урекливий, злі очі має. Ёк си подивит – видразу уречет.

Перша ґаздиня: А треба примов'єти: «Сови ті в очех, кіле та скали, та ліси, та каміне, а не я». То таке йк проречеш, то вин от їк запоперечит ци тогди [13: 207].

– прокляття:

*ґаздиня: Йой, гідочку солоденький... Пропала моя голубаня, навіки пропала: видобрала молоко відьма, **най би си розсіла на ривенькій дорозі.***

Дід: Видобрала?

*ґаздиня: А видобрала, **най би у неї так здоров'є видобрало** [13: 222].*

– благословення:

*Иван: Ой, Дмитрику, **бодай бе-сте здорові були! ...А най би до вас сам Госпідь Бог так заговорив, ёк ви до мене сего вечора ненадійно загостили! Дай же, Боже, аби ваша душенька така весела була, ёк я вам радий та веселий** [13: 155].*

*ґаздиня: **Дай вам, Госпитку... Абе-сте діждали...** [13: 226].*

– викликання мертвих:

*Катерина: **Бризкаю цев водов сцілющов-живущов хрещеного-пороженого Юру, аби встав зи свого твердого мертвого сну** [13: 240].*

– екзорцизм (вигання злих духів):

*Дід: ...**Я всі ці горести, болести колючі візиваю, вікликаю вид твої сетушки-дарушки-зорени... Я вас візиваю, вікликаю, в кедрове дерево роботу даю! Ідїть собі там, де пси не добріхуют, де кури не допіваят, де люде не доходе, де си служби не прав'ют...** [13: 223].*

Матеріал дослідження показує, що серед перформативів особливо поширеними у спілкуванні гуцулів є благословення і прокльони.

Благословення переважно містять апелювання до Бога і спрямовані на побажання співрозмовникові здоров'я, довгого віку, добра: *дай, Боже, здоровля* [13: 153], *здоров будь; дай, Боже, абе-с у другий рік дочекав си из жинков своєв та з дітьми до вечері сідати* [13: 153], *дав би вам Бог здоровля та довге вікуваннє* [13: 104], *в добрий час* [13: 105], *най вам Бог добром заплатит* [13: 20]. Вони є складовими кооперативних комунікативних стратегій і мітигаторами у конфліктній взаємодії.

Натомість прокльони у гуцульських п'єсах Гната Хоткевича є різновидами замовлянь проти своїх опонентів, вони спрямовані на накликання на опонента хворіб, загального нещастя, смерті тощо. Порівняймо: *а щез би та скаменів* [13: 121]; *а шляг би тє поганий трафив у вутробу; а хвороба би тє втєла лихенька на три кутц, чет-*

вертий пень; гнало би вами у смеріче та в бердо [13: 146]; дідько би ті в плоду си вплодив; дідько би ті хапав спереду і ззаду; дідько би тобов стрілив у шкреніте та в дим [13: 149]; най би тобі кістки так віпихало; а дідьки би тебе били з твоєв фабриков [13: 190]. Це заміник фізичної агресії, своєрідний емоційний розряд, до якого люди вдаються під час сильного психологічного напруження. Прокльони складають своєрідний пласт гуцульського лексикону, що функціонує, з одного боку, у повсякденній, буденній сфері, а з іншого – у сакральній сфері буття гуцула, репрезентуючи мовну картину світу й архаїчну світоглядну систему регіональних носіїв мови [2: 289]. З огляду на значну частотність вживання прокльонів у спілкуванні персонажів гуцульських п'єс мовцям властива підвищена емоційність і агресивність, що визначають темперамент гуцулів.

З іншого боку, аналіз комунікації персонажів доводить, що гуцули обережно висловлюють свій гнів і обурення, зважаючи на магічні закони, згідно з якими клятва може повернутися на того, хто її наслав. Тому прокльони безпосередньо пов'язані з евфемізацією, адже кленучи комусь, слід дотримуватися певних ритуальних правил, зокрема не згадувати імені нечистої сили. Це виявляє відповідальне ставлення гуцулів до слова, страх перед ним:

*И в а н : Така днина, а ти... Та же то грех великий. **Вин, щез би**, на то-то лиш чекає, аби вскочіти за твоїм словом у хату та нечисть заводити [13: 150].*

Аналіз комунікації у гуцульських п'єсах Гната Хоткевича виявляє, що концепт *страху* – один із ключових, найчастіше актуалізованих у взаємодії героїв. (Зокрема, у драмі «Непросте» виявлено не менше 50 експліцитних репрезентантів, виражених лексемами *страх*, *боятися*, *лякатися* сукупно з парадигмами їх словотворень.) Він взаємодіє як із концептом *Бог*, так і з елементами міфічного світу, що увиразнює унікальне світовідчуття гуцулів. Простежмо:

*Мар і ка : Але **бій си** Бога, Федоре [13: 206].*

*П'я т а л і с н а : Ци ти не гуцул, шо скал **боїш си** та ліса?*

*Фед і р : Я скал **си не бою**, лиш **бою си** свою душу затратити [13: 212–213].*

*Пе т ро : Поза Божої сили нічо не буде, **не бійте си** [13: 208].*

*Га з д и н я : Гідочку... Я **си бою**...*

*Д і д : **Не бій си!** Клекай. Я тебе накрию сардаком, аби ти нічо не виділа. Бо тут усекі **страхи** мут си показувати: мут хотіти цесу воду наговорену моцну вибодрати, а я маю не дати. Але ти нічо **си***

не бій, лиш тримай горнє mocno (Газдиня стає на коліна, дід накриває її сардаком). Але ти чуєш, – **не бій си**, кажу! [13: 224].

Відчуття страху перед Богом та силами природи в героїв гуцульських п'єс екстраполюється й у сферу побутової взаємодії. Страх є невід'ємним складником будь-якої ситуації чи обставини, іманентною характеристикою рефлексій гуцула стосовно світу, себе та інших у ньому і в межах етнічної групи має ознаки архетипу.

Потреба віднайти душевну рівновагу реалізується, з огляду на особливий статус слова у гуцулів, в рефрені «не бій си», що входить до складу різних за інтенційністю комунікативних тактик і ходів. Інваріантна його іллокуція – заспокоєння, підбадьорення, як-от:

Три юда: **Не бій си** – чого ти боїш? Я ті нічого злого не зроблю [13: 215].

Нечисть: Іди, іди! **Не бій ся!** То він тільки лякає тебе [13: 220].

Дід: Ну, молодице – **абе-с нічого ти не боєла**. Може ті що ти привидиш ти що ти чує – **не бій си нічого** [13: 223].

У проєкції на різноманітні життєві ситуації концепт страху зазнає модифікацій. Це виявляється розширенні іллокутивного спектру рефрену «не бій си» і включенні його в різнотипні персонажні комунікативні стратегії. Порівняймо:

Дід: Ой диви ти, абе-с не розсипала.

Полагниця: **Не бій си** (= все буде добре) [13: 228] [Запевнення].

Катерина: Я вже тепер знаю, як тобі вірити.

Гаргон: **Не бій си** (= будь певна), – вже на правду даю [13: 239] [Запевнення].

Петро: Мой! Я тебе ще сторцом поставю, **не бій си!** (= от побачиш). Я тобі ще такого покажу, що ти й не видів ніколи! [13: 230] [Погроза].

Як бачимо, рефрен «не бій си» з прагматикою заспокоєння у комунікації персонажів гуцульських п'єс набуває іншої іллокуції – запевнення, погрози, актуалізуючи концепт страху у різних ситуаціях спілкування. Це підтверджує думку, що відчуття страху і прагнення його побороти є глибинним внутрішнім конфліктом персонажів, що відбиває, на нашу думку, специфіку екзистенції гуцулів як етнографічної групи.

Подолання всеохопного страху у гуцулів є умовою успішної комунікативної взаємодії. Зокрема, у гуцульських п'єсах Гната Хоткевича введення нової інформації у спілкуванні героїв часто супроводжується

ся комунікативною тактикою *заспокоєння*, що набуває ритуальної, узуальної форми. Порівняймо:

Друга Газдиня: ...баба **ніцьо** не робит, **лиш** узела флещіну з поліції, сіла на кочергу, помастила си мастев – йк пишла у комин! [13: 202–203].

Васиндо: Та **ніцьо си не стало**, дідочьку солоденький! **Лиш** ми корова си вположила, а я пишов жинки шукати, та біг, та оце зустріли-сми си файно [13: 228].

Дід: Я **ніцьо** не хочу – **лиш** пити прошу [13: 207].

Федір: Шо ви на мене напали? Я **ніцьо** не маю, **лиш** хліба кавальчик [13: 213].

Як бачимо, подача нової інформації відбувається з залученням комунікативної тактики *заспокоєння* (у препозиції), що виражена усталеним формулюванням *нічого.., лиш*. Такий комунікативний прийом розсіює напругу адресата в ситуації невизначеності, непоінформованості й сприяє успішній реалізації комунікативної стратегії песронажів.

Характерним для аналізованих текстів також є те, що іллокуція комунікативних дій *заспокоєння* переорієнтовується для вираження інших інтенцій, зокрема *згоди, схвалення*. У зв'язку з цим діалектне слово *ніцьо* (літературне – *нічого*) у гуцулів отримує додаткову сему *добре*:

Жи д: Так ви кажете, пане Петре, шьо вам дати рум? **Ніцьо, ніцьо**, зараз дістанете [13: 201].

Дід: Принесеш міні за тото бербеницьку бриндзи.

Газдиня: **Ніцьо, ніцьо**.

Дід: Фасочьку масла.

Газдиня: Добре, добре.

Дід: Гуску соли.

Газдиня: Знесу, знесу...

Дід: Муки гелетку.

Газдиня: Ає, ає... [13: 225].

Газдиня: Я вже вам за то-то і полотна принесу файного, лижничок.

Дід: **Ніцьо, ніцьо**, я прийму, я прийму... [13: 226].

Одним із способів подолання всеохопного страху персонажів гуцульських п'єс є, на наш погляд, ментально закорінена тенденція

гуцулів до єднання, відображена у специфічних комунікативних реакціях – тактиках згоди, підтвердження, схвалення, узагальнення сказаного співрозмовником як вияв солідарності і причетності до спільноти. Обґрунтуємо думку прикладами:

Друга ґаздиня: Без Юри нема в них забави.

Перший легінь: А що ж – то таки правда [13: 204].

Петро: За кого ґедя каже, за того має й йти, а не своє вольє.

Перший ґазда: Ає, ає. То-то так воно має бути [13: 205].

Петро. Ох, узєв бих усіх тотих чинатарів, та ворожбитів, та знахарів та в смерічу бих вивішеє!

Другий ґазда: І я такої самої думки [13: 207].

Друга ґаздиня: Бо то й жовнірь був, рахувати, прахтикований – знав котре до чого.

Другий ґазда: Ає, ає! Та же то прахтикації треба на усьо [13: 203].

Перший ґазда: Авитак поліжница фівкнула упалец – а дитина назад по шнурови вид баби до мамі.

Друга ґаздиня: Ає, ає! То може бути [13: 200].

Перша ґаздиня: Вна кобилов си перевернет, то так файно доїдеш.

Друга ґаздиня: Ає! Відьма враз може кобилов си перевернути – то вже таки правда [13: 202].

Иван: Ой, сидім тихонько, аби у нашій пасіці так тихо було, єк у нас ухаті. [...] Та й аби так пчоли тихонько сідали, єк ми тут.

Василина: А так, так. Мусит бути спокій за сєтов вечеров, бо то така днина урочиста [13: 153].

Тяжіння гуцулів, зображених у п'єсах, до єдності, згуртованості задля набуття душевної рівноваги, порушеної страхом перед стихією, природою, вищими силами, накладає відбиток на їх комунікативну поведінку у конфліктній ситуації, що реалізується у комунікативних тактиках дискредитації, висміювання, образи, приниження, знуцання тощо. Як зафіксовано у діалогах гуцульських п'єс Гната Хоткевича, при реалізації інтенції висміювання, приниження співрозмовника мовці вдаються до прийому непрямой адресації, переорієнтовують репліки в напрямку інших адресатів (дійсних чи навіть уявних), вилучаючи, таким чином, об'єкт дискредитації із зони спілкування, комунікативно

ізолюючи його. Простежмо:

Иван: Мовчи, сарако... мовчи ліпше...

Параска: А ти шо тут за професір обібравси навчати? **Дивіт**
ци на него – адукант єкий си вішукав! [13: 147].

Усі: ... Сідай з нами, Васиндо – веселійше буде.

Васиндо (оглядаєть ся): Та я... та я, вважаєте...

Петро: **Та вин жинки си боїт.**

Васиндо: Хто? Я? Я си бою жинки? Га-га – ото-сте вгадали... Та де ж би я си боєв жинки?... [13: 202].

Другий легінь: А може, ти шо варт?

Андрій: Ато би я мав бути пустий вид вашого Юри?

Перша дівка: **Він гадає, єк богацький син, то вже й Бога за бороду піймав.**

Третій газда: **Е, де вже йому супроти Юри** [13: 204].

Андрій: То вже я знаю, шо маю робити.

Сьомий легінь: А йдім, хлопці! **Шо такого дурного будемо слухати. От плетет, аби си плело.**

Восьмий легінь: **Вин гадає, шо то так легко вівчити си на скрипці йграти** [13: 205].

Бойко (до Смика): А ти шо натутуриВСИ, єк та сова?

Кошак: **То він нуд у череві має** [13: 115].

Матеріал дослідження показує, що комунікативна стратегія дискредитації в гуцульських п'єсах має регулярну і специфічну реалізацію – відокремлення «дискредитованої» особи від общини як особливий спосіб покарання її, символічного знищення. Мовець вдається до непрямої адресації і замість «*ти думаєш*» говорить «*він/ вона думає*» тощо, позбавляючи співрозмовника статусу суб'єкта на користь об'єкта. Крім того, такий стратегічний прийом має екзистенційну основу: людина приречена на поразку, будучи поза общиною, і гуцули відчують це особливо гостро.

Комунікативна взаємодія героїв гуцульських п'єс виявляє характерний спосіб реалізації стратегій спілкування преференцією окремих комунікативних тактик. Так, комунікативна стратегія *спонування* найчастіше втілюється тактиками й ходами *прохання* у поєднанні зі *скаргою* (для кооперативного спілкування) або за допомогою тактик і ходів *вимоги, наказу* сукупно з *погрозою* (для конфліктної комунікації). Наприклад:

– спонування (кооперативне):

– Поретуй нас!.. Змилуй си!.. Видверни нешестьє.. Пишли цесу хмару дес гет вид нашого села!.. **[просьба + благання + просьба + просьба]**
 Дід: А-а!.. То такі ви? А як я до вас у село зайшов, гнали мене? Води жєлували? Смієли си?

– Змилуй си!.. Не попамнєтай грїха!.. Йой, уже си ближит!.. Пропали кукурудзи! Пропала городинка!.. Пропало усьо!.. **[благання + вибачення + скарга + скарга + скарга + скарга]**.

Дід (побіг у хату, вертає з патиком). Розступіт ци!.. [13: 232].

– спонування (конфліктне):

П о л а г н и ц я : Перестань, бо я тє ще й тов кочергов потєгну, не лиш коромислом. **[вимога + погроза]** [13: 239].

П е т р о (данцюючи): ...Перестань міні зараз! В тій хвилі мені перестань, бо ті й закін вийдет! **[наказ + наказ + погроза]** [13: 230].

П а р а с к а : Кудя? Кудя тобов фурнуло? Сиди тихо, бо дістанеш **[наказ + погроза]** [13: 156].

– спонування (конфліктне + кооперативне):

П е т р о : А перестань ми у тій хвилі, бо луп'ю, як котюгу! А ци чуєш ти, діду? Я ті кажу перестати, бо буде лихо! **[вимога + погроза + наказ + погроза]**.

Д і д : Чкай, я ті ше поможу (данцює проти него).

П е т р о : Йой, ноги зболіли... Йой, перестань... Йой, я вже тє прошу... **[скарга + просьба + просьба]**.

Д і д : Просиш? Лиш згрізна (грає далі).

П е т р о : Йой, гину... Йой, шо ти зо мнов робиш... Прошу тебе файно перестати... Гину... Йой, гину **[скарга + скарга + просьба + скарга + скарга]**.

Д і д : Е, як уже файно просиш, то треба перестати [13: 230–231].

Апеляція до почуттів жалю і страху як прийом комунікативного впливу переважає у всіх стратегічних лініях спілкування героїв. Значимо, що комунікативна тактика погрози, яка актуалізує концепт страху, у гуцульських п'єсах має регулярне вираження: дія, яку виконував опонент, переноситься у семантику погрози:

В а с и л ь : Та рада, відев, така, шо таки треба їти. Бо, єк то кажут: «На чїм возі сидіти, того і **пїсню пїти**».

Д о в б у ш : **Вже я їму заспівую колис, шо буде шо чути** [13: 103].

И в а н : ...То я **змилив** трішки.

П а р а с к а : **Я тє змилю** [13: 152].

И в а н : Не **гудз вєжу**, не **гудз вєжу**, не **гудз вєжу**, а хавку мої жинці.

Параска: *То ти на мене гудзи накладаєш? ... Чкай же, – я ті гудзів на голові наробю* [13: 149].

Досягнення перлокутивного ефекту із залученням відповідних іллокутивних сил висловлення (*скаржитися, погрожувати*) вказує на чуттєву психічну організацію персонажів п'єс (на противагу раціональній). Примітно, що комунікативні стратегії і тактики *переконавання, аргументації*, орієнтовані на логічно-раціональну сферу свідомості адресата [5: 145], у тексті драм Гната Хоткевича практично відсутні.

Особливістю спілкування гуцулів у конфліктній ситуації є переважне застосування риторичних питань, що є формою мовленнєвої агресії. Порівняймо:

Параска: *...Коли ж я матиму вид вас спокій? (До Єлени): Знов тулиш? Знов тулиш? То така ти поцтвива супроти мене? То така міні пошана вид тебе си належит? То так ти мене слухаєш?... Оце тобі квіти...* (Зриває і топче ногами).

Єлена: *Такі файні чічі... Шо то вам шкодило?..*

Параска: *Шо то міні шкодило, шо то міні шкодило? А то міні нічьо не шкодит, шо ми на зиму без кукурудзи та й без хліба си зостанемо?* [13: 147].

Легінь: *Йой, шо ти з моєв кресанев зробив?*

Жид: *А пошо ти давав піхати?*

Легінь: *Най би тобі кістки так віпіхало!*

Жид: *Но-но!.. Шьо я винен?*

Легінь: *А дідьки би тебе били з твоєв фабриков.*

Жид: *Але ти, чюєш, де йдеш? А заплатити не хочеш?*

Легінь: *Шо? То я маю тобі ше платити? То ти мені маєш заплатити, шо мені єс кресаню попсував. Кресаня була нова.*

Жид: *А йк нова, пошо давав піхати?* [13: 190].

Риторичні запитання є «дифузним об'єднанням кількох мовленнєвих актів» [15: 21] і реалізують одночасно іллокуцію осуду й спонування, або оправдання й докору тощо. Наприклад, риторичне питання *То я маю тобі ше платити?* втілює одночасно іллокуції відмови й осуду і запускає дискурсивний ланцюжок: «*Ти кажеш, що я повинен заплатити тобі, але ж ти повинен усвідомлювати, що є причини, через які я відмовляюся це робити, тому твоя вимога безпідставна, так що тобі не варто було висловлювати цю думку взагалі*». Таким чином, риторичні питання охоплюють не тільки предмет розмови, але й здійснюють «перехід на особистість», що переводить спілкування в емоційне русло. Велика питома частка риторичних питань у конфліктній взаємодії героїв гуцульських п'єс свідчить про надмірну емоційність і чуттєвість гуцулів.

Висновки. З погляду комунікативних стратегій у гуцульських п'єсах спілкування гуцулів має такі особливості:

поляристість превалюючих інтенцій (*благословення – прокльони, благання – погрози, мітигація – дискредитація* тощо);

реалізація комунікативної стратегії *спонукання* тактиками *прохання* у поєднанні зі *скаргою* (кооперативне спілкування) або за допомогою тактик *вимоги, наказу* сукупно з *погрозою* (конфліктне спілкування);

переорієнтація іллокуції *заспокоєння* для вираження інтенцій *погрози, запевнення, згоди, схвалення*;

залучення комунікативної тактики *заспокоєння* при введенні нової інформації;

часте вживання *перформативних* комунікативних актів, зокрема благословень і прокльонів;

регулярне застосування комунікативних тактик *схвалення, підтвердження* як вияв солідарності зі співрозмовником;

вилучення адресата з комунікативної зони як втілення наміру *дискредитації*;

застосування прийомів мовної агресії (*прокльони, погрози, риторичні питання*).

Аналіз комунікативних стратегій художнього діалогу виявив такі ментальні риси персонажів гуцульських п'єс:

релігійність як іманентна характеристика екзистенції гуцулів;

містичне розуміння буття, породжене у свідомості гуцулів амбівалентністю сакральних начал (християнського й міфологічного);

усвідомлення обмеженості людської волі на користь природних та надприродних сил;

всеохопний страх як основа світовідчуття гуцулів;

внутрішній конфлікт, зумовлений відчуттям всеохопного страху і прагненням до його подолання;

підвищена агресивність як наслідок психологічної напруги;

тенденція до єднання як спосіб досягнення душевної рівноваги;

розуміння слова як дії;

чуттєва, а не раціональна психічна організація горян;

схильність до крайнощів у вияві емоцій.

Вивчення гуцульських п'єс Гната Хоткевича крізь призму комунікативних стратегій дає можливість розглядати художні образи у більш широкому контексті, проєктуючи комунікативний аналіз художнього діалогу у сферу етнолінгвістичних досліджень. Особливості розгортання комунікативних стратегій у драмах виявляють глибинні мотиви, установки, закладені у ментальності горян як прототипів художніх образів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 334 с.
2. Бачкур Р.О. Лексика прокльонів у гуцульських говірках // Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія. 2012. Вип. XXXII–XXXIII. С. 289–292.
3. Бикова Т.В. Гуцульщина як текст в українській літературі першої третини ХХ століття: дис. ... д-ра філол. наук. Київ, 2016. 446 с.
4. Голянич М.І. Внутрішня форма слова і дискурс. Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. 296 с.
5. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. М.: УРСС, 2003. 286 с.
6. Лаврук М.М. Гуцули Українських Карпат (етнографічне дослідження). Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. 288 с.
7. Лагутин В.И. Проблемы анализа художественного диалога (к прагматингвистической теории драмы). Кишинев: Штиинца, 1991. 98 с.
8. Мечковская Н.Б. Язык и религия. Лекции по философии и истории религии. М.: Агентство «ФИАР», 1998. 352 с.
9. Рамач Я.Ю. Історія русинів Південної Угорщини (1745–1918): дис. ... д-ра іст. наук. Ужгород, 1995. 448 л.
10. Рамач Я.Ю. Огляд історії русинів Південної Угорщини (1745–1918) // Сумська старовина. 2016. № 48. С. 5–24.
11. Суляк С.Г. К вопросу о терминологии Карпатской Руси // Русин. 2019. № 55. С. 272–316. DOI: 10.17223/18572685/55/16
12. Хализев В.Е. Драма как род литературы: Поэтика, генезис, функционирование. М.: Изд-во МГУ, 1986. 259 с.
13. Хоткевич Г. Неопубліковані гуцульські п'єси. Луцьк: ВМА «Терен», 2005. 312 с.
14. Хрущ О. Дослідження психології горян // Гірська школа Українських Карпат. 2013. № 8–9. С. 184–186.
15. Шатуновский И.Б. Риторические вопросы как форма агрессивного речевого поведения // Агрессия в языке и речи: сб. науч. статей. М.: РГГУ, 2004. С. 19–37.

REFERENCES

1. Batsevich, F.S. (2004) *Osnovi komunikativnoi lingvistiki* [Basics of communicative linguistics]. Kyiv: Akademiya.
2. Bachkur, R.O. (2012) *Leksika prokl'oniv u gutsul's'kikh govirkakh* [The curses in Hutsul dialects]. *Visnik Prikarpat'skogo natsio-nal'nogo universitetu. Filologiya*. 32-33. pp. 289–292.
3. Bikova, T.V. (2016) *Gutsul'shchina yak tekst v ukrains'kiy literaturi pershoi*

tretini XX stolittya [Huzulschyna as a text in the Ukrainian literature of the first third of the twentieth century]. Philology Dr. Diss. Kyiv.

4. Golyanich, M.I. (2008) *Vnutrishnya forma slova i diskurs* [Inner form of words and discourse]. Ivano-Frankivsk: Publishing and Design Department of CIT of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University.

5. Issers, O.S. (2003) *Kommunikativnye strategii i taktiki russkoy rechi* [Communicative strategies and tactics of Russian speech]. Moscow: URSS.

6. Lavruk, M.M. (2005) *Gutsuli Ukraïns'kikh Karpat (etnografichne doslidzhennya)* [Hutsuls of the Ukrainian Carpathians (an ethnographic research)]. Lviv: Ivan Franko LNU.

7. Lagutin, V.I. (1991) *Problemy analiza khudozhestvennogo dialoga (k pragmatolingvisticheskoy teorii dramy)* [Problems of artistic dialogue analysis (to the pragmatic linguistic theory of drama)]. Chişinău: Ştiinţa.

8. Mechkovskaya, N.B. (1998) *Yazyk i religiya. Lektsii po filosofii i istorii religii* [Language and religion. Lectures on philosophy and history of religion]. Moscow: Agentstvo "FIAR".

9. Ramach, Ya.Yu. (1995) *Istoriya rusiniv Pivdennoi Ugorshchiny (1745–1918)* [History of the Rusins of Southern Hungary (1745–1918)]. History Dr. Diss. Uzhhorod.

10. Ramach, Ya.Yu. (2016) *Oglyad istorii rusiniv Pivdennoi Ugorshchiny (1745–1918)* [The survey of the history of the Rusin of Southern Hungary (1745–1918)]. *Sums'ka starovina*. 48. pp. 5–24.

11. Sulyak, S.G. (2019) On the Carpathian Rus' terminology. *Rusin*. 55. pp. 272–316 (in Russian). DOI: 10.17223/18572685/55/16

12. Khalizev, V.E. (1986) *Drama kak rod literatury: Poetika, genesis, funktsionirovanie* [Drama as a literary form: Poetics, genesis, functioning]. Moscow: Moscow State University.

13. Khotkevich, G. (2005) *Neopublikovani gutsul's'ki pësi* [Unpublished Hutsul Plays]. Lutsk: Teren.

14. Khrushch, O. (2013) *Doslidzhennya psikhologii goryan* [Research of the Psychology of Highlanders]. *Girs'ka shkola Ukraïns'kikh Karpat*. 8–9. pp. 184–186.

15. Shatunovsky, I.B. (2004) *Ritoricheskie voprosy kak forma agressivnogo rechevogo povedeniya* [Rhetorical questions as a form of aggressive speech behaviour]. In: Sharonov, I.A. (ed.) *Agressiya v yazyke i rechi* [Aggression in Language and Speech]. Moscow: Russian State University for the Humanities. pp. 19–37.

Криницкая Ольга Игоревна – кандидат филологических наук, доцент кафедры языкознания Ивано-Франковского национального медицинского университета (Украина).

Криницька Ольга Ігорівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовознавства Івано-Франківського національного медичного університету (Україна).

Olga I. Krynytska – Ivano-Frankivsk National Medical University (Ukraine).

E-mail: olga.krynytska@gmail.com

Ильків Анна Володимирівна – доктор філологічних наук, доцент кафедри мовознавства Івано-Франківського національного медичного університету (Україна).

Ільків Анна Володимирівна – доктор філологічних наук, доцент кафедри мовознавства Івано-Франківського національного медичного університету (Україна).

Anna V. Ilkiv – Ivano-Frankivsk National Medical University (Ukraine).

E-mail: annilkiv@rambler.ru